

ЮВІЛЕЙ

**ВЧЕНИЙ, ХІРУРГ, МІНІСТР,
РЕФОРМАТОР ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ
ВАСИЛЬ ДМИТРОВИЧ БРАТУСЬ**

До 100-річчя від дня народження видатного організатора охорони здоров'я, державного діяча, хірурга-вченого, члена-кореспондента НАН і АМН України, заслуженого діяча науки України, лауреата Державної премії України, премії ім. академіка О. О. Богомольця НАН України, доктора медичних наук, професора Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця В.Д. Братуся

Братусь Василь Дмитрович народився 26 грудня 1916 року в селянській родині. Дитинство й шкільні роки пройшли в селі Рогозів Бориспільського району Київської області. З 1932 по 1935 рік навчався і закінчив з відзнакою Київський медичний коледж, отримавши право на вступ до Київського медичного інституту. Після завершення чотирьох курсів навчання в інституті в 1939 р. був призваний до лав Червоної Армії і зарахований на 5-й курс щойно відкритої Куйбишевської військово-медичної академії. Але там він навчався лише три місяці, тому що в 1939 р. розпочалася війна з Фінляндією. Наприкінці грудня 1939 р. був відряджений до Ленінградської військово-медичної академії, де склав іспити й отримав диплом лікаря. З початку січня 1940 р. і до кінця війни з білофіннами працював лікарем лижного батальйону на Карельській ділянці фронту й побував з боями

в глибокому тилу на території Фінляндії. Після закінчення цієї війни В.Д. Братуся відряджають до Куйбишевської військово-медичної академії, де він пройшов півторарічну підготовку військового хірурга. З першого і до останнього дня Другої світової війни працював на фронті провідним хірургом медсанбату, потім армійського і фронтового шпиталів. Нагороджений сімома орденами і 17 медалями Радянського Союзу.

Випробування війною і миром – ось воістину велика школа для справжнього хірурга... Таку школу пройшов Василь Дмитрович Братусь.

Ще на четвертому курсі Київського медичного інституту майбутній двічі міністр охорони здоров'я України Василь Дмитрович у складі групи із п'ятдесяти студентів КМІ був переведений з берегів Дніпра на берег Волги до створеної в нинішній Самарі (тодішньому Куйбишеві) напередодні 40-х років другої в країні військово-медичної академії. Тяжіння до хірургії отримало тут сприятливу мотивацію. Головним учителем юнака став кадровий військовий хірург М.Н. Ахутін. До речі, М.Н. Ахутін неодноразово здавав свою кров для прямого переливання пораненим. Дізнавшись про такий випадок, Георгій Костянтинівич Жуков запитав: «Невже не було іншого донора?». «Ніколи було шукати», – відповів маршалу хірург.

Під час радянсько-фінського конфлікту Василю Братусеві довелося надавати допомогу сотням своїх співтоваришів. У боях він уцілів і був направлений для подальшої військово-медичної служби (уже з дипломом Військово-медичної академії в Ленінграді) в південні гарнізони країни. Ця служба могла тривати довго, але раптом виявилось, що Василя Дмитровича

зарахували ад'юнктом на кафедру Ахутіна, про що військовому лікареві повідомила його однокурсниця по Академії і майбутня дружина Наталя Аплетова. Так Василь Дмитрович знову опинився в Самарі.

Розпочалася Велика Вітчизняна війна. Як раз через місяць після її початку (відстрочку дали у зв'язку з майбутнім народженням первістка) Братусь опинився на Волховському фронті. Становище тут склалося кризове. Генерал Власов, зрадивши підпорядковану йому армію, фактично здав фронт ворогові. В умовах оточення Василю Дмитровичу довелося очолити армійський шпиталь на тисячу ліжок, при цьому безперервно оперуючи в декількох медсанбатах. Урятувати вдавалося багатьох, але не всіх ... Василь Дмитрович був також безпосереднім учасником довгоочікуваного прориву блокади Ленінграда. Як визволитель він пройшов і дорогами рідної України, завершивши ратний шлях під поваленим Берліном. Саме тут хірургів довелось виконати невідкладні черевні операції двом німецьким підліткам, які підірвались на фаустпатронах. Це було його завершальне оперативне втручання в період війни, у переході до миру.

У післявоєнному Києві, ще перебуваючи кадровим військовим, Василь Дмитрович викладав хірургію у військово-медичному училищі. Одночасно розпочав роботу над кандидатською дисертацією на кафедрі хірургії в Київському інституті удосконалення лікарів. У написанні наукової роботи «Клініко-морфологічні особливості кровоточивих виразок шлунка» йому допомагають професори М.К. Даль і М.І. Коломійченко. Проблема шлунково-кишкових кровотеч так і залишалася до кінця життя провідною серед наукових і професійних інтересів Василя Дмитровича, хоча він блискуче проявив себе і в інших розділах хірургії.

У 1947 р. В.Д. Братуся обирають асистентом кафедри хірургії Київського інституту удосконалення лікарів. Популярність його як хірурга і вченого зростає. І ось в 1949-му його запрошує на бесіду міністр охорони здоров'я УРСР Л.І. Ведмідь. Як з'ясувалося, за задумом Льва Івановича, повинна бути створена система нових медичних закладів у західних регіонах України – Івано-Франківську, Тернополі, Чернівцях, Ужгороді. Лев Ведмідь прозорливо вважав, що такі нові медичні інститути зможуть ефективно зміцнити систему охорони здоров'я там, де вона була ще недостатньо розвинена. Лев Іванович висунув план направлення сюди молодих викладачів з інших медичних ВНЗ. На виконання цієї стратегії Василь Братусь був призначений заступником начальника управління вищих медичних навчальних закладів МОЗ УРСР із збереженням за ним права роботи на кафедрі. Почин цілком себе виправдав.

Наступною сходинкою кар'єрного зростання талановитого хірурга стало його призначення спершу першим заступником міністра МОЗ УРСР, а потім, у 1954 р., головою відомства охорони здоров'я. У цьому високому статусі він пропрацював досить недовго, ставши, по суті, заручником самоуправства вищого керівництва республіки. Своєрідною компенсацією за втрачений номенклатурний пост стала пропозиція посади ректора Київського інституту удосконалення лікарів. Братусь пропозицію прийняв і за два роки на цьому полі діяльності зумів створити низку нових кафедр, які працюють і понині. Зокрема, під керівництвом М. М. Амосова була організована кафедра торакальної хірургії та анестезіології. Тут варто згадати, що саме завдяки суцільній підтримці Василя Дмитровича Микола Михайлович створив свій знаменитий апарат штучного кровообігу.

Саме як ректор Київського інституту удосконалення лікарів Василь Братусь увійшов до складу української делегації на 13-ту сесію ООН, де мав честь виступити перед Генеральною Асамблеєю з пропозицією оголосити 59-й рік Всесвітнім роком здоров'я.

З 1959 до 1966 р. Василь Братусь, будучи ректором, але вже іншого ВНЗ – Київського медичного інституту, фактично заклав сучасне наукове плато нинішнього Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця. В еволюції *alma mater* В. Братусеві належить особлива роль. Василь Дмитрович вважав, що кафедри КМІ повинні очолюватися вченими першої величини. За його ініціативи на ці вакансії були запрошені талановитий невролог Н. Маньковський, патолофізіолог Н. Зайко, терапевт Г. Бурчинський, фізіолог Н. Путілін, радіолог А. Позмогов.

60-ті роки стали для Василя Дмитровича Братуся роками повернення до керівництва республіканським МОЗ (1968–1975). Цей відрізок його біографії є прикметним завдяки інтенсивному розвитку ДІ медичного профілю. При ньому отримали розвиток інститути

серцево-судинної хірургії, отоларингології, геронтології, ендокринології та обміну речовин, педіатрії, акушерства й гінекології. В 1970 р. міністр В.Д. Братусь кардинальними заходами успішно впорався зі спалахом холери на півдні України.

За часів радянського режиму всі дії республіканського міністерства потрібно було узгоджувати із союзним відомством. МОЗ СРСР на той час очолював Борис Петровський. Василь Дмитрович не був слухняним виконавцем усіх вказівок Москви. Наприклад, він опублікував у «Літературній газеті» досить критичну статтю про стан справ в охороні здоров'я, чим, безумовно, викликав невдоволення Б. Петровського.

Василь Братусь тричі обирався депутатом Верховної Ради України (1955, 1967, 1970), був делегатом на XII сесії ООН і доповідачем на Генеральній Асамблеї ООН зі створення ВООЗ (1959). З 1954 до 1982 р. був незмінним президентом медичної секції Всесоюзного суспільства культурних і наукових зв'язків із зарубіжними країнами.

При всій державній зайнятості Василь Дмитрович жодного дня не припиняв хірургічної та наукової роботи. Характерно, що очолювані ним кафедри хірургії базувалися не в престижній Феюфанії, а у звичайних районних лікарнях Києва.

Як хірург Василь Братусь був виключно уважним до кожного свого пацієнта. Це немов про нього у книзі «Душа хірурга» М.М. Дитерикс написав такі слова: «Сделать ни больше, ни меньше, чем нужно, с наименьшим ущербом со

стороны организма достигнуть наибольших результатов, применить самый простой, легкий способ... не жалеть ни времени, ни труда для возможной тщательности выполнения отдельных этапов операции – долг каждого честного хирурга...».

Саме В.Д. Братусеві належить ідея зі створення першого в Союзі спеціалізованого Центру з лікування гострих шлунково-кишкових кровотеч і подальше її блискуче втілення. Проблема цієї патології була надзвичайно гострою в той час. Статистика смертей не просто засмучувала, вона жахала. Василю Дмитровича вдалося налагодити у своєму Центрі цілодобове чергування хірургів,

анестезіологів та ендоскопістів. У середині 90-х хірургічна допомога тут надавалася не менш ніж 60 відсоткам киян, які страждали на такі кровотечі. Однак з кожним роком кількість великих екстрених втручань зменшувалася. Цього вдалося досягти завдяки майстерному використанню більш сприятливих ендоскопічних методів зупинки кровотечі, раціональної терапії геморагічного шоку й заповнення крововтрати. У результаті післяопераційна летальність з кожним роком знижувалася на 2–3 відсотки.

Особливим розділом наукової, практичної та організаційної діяльності Братуся була комбустіологія. Одного разу в австрійському медичному журналі він натрапив на опис способу зменшення наслідків запального омертвіння тканин при використанні грибової культури *Aspergillus flavus*, але наслідки опіків не входили в коло некролітичного застосування незвичайної культури. В.Д. Братусь, очевидно, першим у науці подумки перекинув такий можливий клінічний міст. Він тут же написав до Відня автору публікації і незабаром отримав відповідь, у якій ідея використання цього методу в комбустіології була схвалена. Однак у манері західної медицини його попереджали, що у всіх публікаціях він повинен буде посилатися на автора винаходу, а результати за роботою опублікувати у віденському журналі «Wien Medizinische Wochenschrift». «Було б неправильно вважати, – зазначав В. Д. Братусь у своїх спогадах, – що при дослідженні цього грибового ферменту я знайшов ефективний засіб некролізу, але його вивчення при опіках стало основною частиною моєї докторської дисертації. Я розгорнув широкі клінічні та морфологічні дослідження за темою дисертації, а незабаром організував одну з перших в Радянському Союзі клініку для лікування обпалених на 60 ліжок, яка згодом перетворилася на республіканський опіковий центр».

У результаті в 1960 р. саме в розпал цих робіт він отримав з Австрії від знаменитого лікаря, історика медицини Гуго Глязера запрошення приїхати до Відня з доповіддю про результати

нових досліджень в галузі комбустіології. Василь Дмитрович із вдячністю прийняв запрошення. Крім звичайних ілюстративних матеріалів для виступу, узяв із собою кольоровий документальний фільм з основними застосованими ним методами хірургічного лікування хворих з опіками. Стрічка демонструвалася на науково-практичних конференціях з опікової травми й усюди здобувала позитивну оцінку. Після першої доповіді в науковому товаристві лікарів Відня київський комбустіолог з подивом дізнався, що опіки тут лікують не хірурги, а дерматологи, а про трансплантацію шкіри австрійці взагалі не чули. Цікаво, що більшість на тому

засіданні становили колишні військові лікарі, які нещодавно повернулися з полону в СРСР, вони всіляко прагнули продемонструвати доповідачу свої знання російської мови, що пожвавило дискусію. На другий день перебування в Австрії В. Братусь прочитав лекцію про опіки студентам Віденського університету з демонстрацією фільму. У цей самий день у дерматологічній клініці університету він провів операцію з пересадки шкіри хворій з глибоким опіком, використавши привезений з собою дерматом. Такі самі лекції були прочитані в Лінці, Інсбруку та Зальцбурзі. Це чудовий приклад популяризації досягнень української хірургії, про яку до прикрого мало знають у світі.

За час керівництва кафедрою В.Д. Братусем підготовлено 6 докторів і 25 кандидатів медичних наук, опубліковано понад 500 наукових робіт, у тому числі 12 монографій. За наукові розробки в діагностиці та лікуванні опіків у 1981 р. професор удостоєний Державної премії України, а за монографію «На шляху до антисептика й знеболення в хірургії» (1984) отримав

першу премію на Всесвітньому конкурсі товариства «Знання» в Москві.

Коллектив кафедри і створена ним хірургічна школа в Україні не тільки дотримуються моральних і професійних традицій свого високоповажного наставника, але й примножують їх. Наприкінці 2016 р. в одному з корпусів Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця відкрито меморіальну дошку відомому ректору, але найкращим пам'ятником буде наша пам'ять про Видатного громадянина, який жив разом з нами і до кінця своїх днів залишався відданим своєму покликанню, яке не змогли «затямарити» високі управлінські посади. Це був дійсно хірург за покликом серця, істинний патріот своєї справи і своєї Вітчизни.

*Петро ФОМІН, академік НАН і НАМН України,
заслужений діяч науки і техніки України*

*Володимир ЛІСОВИЙ, член-кореспондент НАМН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
доктор медичних наук, професор*

*Сергій КОЗЛОВ, кандидат медичних наук,
асистент кафедри хірургії № 3 Національного
медичного університету ім. О.О. Богомольця*